

***bitig* Edebiyat Fakültesi Dergisi**

bitig Journal of Faculty of Letters

(Mevlevilik Geleneği ve Vefatının 475. Yılında Muğlalı
İbrahim Şâhidî (1470-1550) Özel Sayısı, Nisan 2025)

Tarihî Kayıtlardan Hareketle Şâhidî ve Seyahatleri

Zeynep KAYA

Yüksek Lisans Öğrencisi

Selçuk Üniversitesi

zeynemrem@gmail.com

 0009-0008-5371-5823

Araştırma makalesi/Research article

Geliş Tarihi/Received: 03.02.2025

Kabul Tarihi/Accepted: 21.02.2025

Atıf/Citation

Kaya, Zeynep (2025), Tarihî Kayıtlardan Hareketle Şâhidî ve Seyahatleri, *bitig Edebiyat Fakültesi Dergisi*,
Mevlevilik Geleneği ve Vefatının 475. Yılında Muğlalı İbrahim Şâhidî (1470-1550) Özel Sayısı, Nisan 2025,
226-256.

Bu makale iThenticate, turnitin, intihal.net programlarından biriyle taranmıştır.
This article was checked by iThenticate, turnitin or intihal.net.

Öz

Tarih boyunca onlarca medeniyete beşiklik eden ve sayısız tarihi eseri barındıran Ege Bölgesi'nin Muğla ili, Mevlevîlik açısından da önemli yere sahiptir. Konya Mevlâna Dergâhı'nın ardından ikinci derecede öneme sahip olan Afyonkarahisar Mevlâna Dergâhı postnişini Divâne Mehmed Çelebi (ö.1544?) aracılığıyla Mevlevîlik Ege Bölgesinde yayılmış, Çelebi'nin müridi olan Muğlalı İbrahim Şâhidî (ö.1550)'nin gayret ve etkisi ile Muğla ili ve çevresinde geniş halk kitlelerince benimsenmiştir. Ege Bölgesinde Mevleviliğin yayılması ve benimsenmesinde Osmanlı Hanedanlığı'nın destekleri ve Şâhidî'nin faaliyetleri hakkında kaynaklar taranarak incelenmiştir. Araştırmada, Şâhidî'nin ve atalarının Ege Bölgesi Mevleviliğinde faaliyet göstermiş oldukları bin beş yüzlü yıllardaki bu seyahatlerin topografisi incelenmiş, makalede tarihleri ve kaynaklarıyla yer verilmiştir. Şâhidî Dede'nin neden bu seyahatleri yapmış olduğunu anlamak ve izah etmek yönünde çalışılıp bulgular ortaya koyulmuştur. Gezgin sufi olarak, bugünkü sınırları Batı Anadolu, İç Ege, Marmara dâhil olmak üzere; Menteşeoğulları, Osmanlı Beyliği, Aydınogullarıyla Germiyanogulları Beyliği sınırlarında kalan adım attığı her coğrafi bölgenin köy, kasaba ve şehirleri kaynak referanslarıyla haritalandırılmıştır. Üç yıllık çalışmamızda, Şâhidî'nin kaleme aldığı *Gülşen-i Esrâr*'ının ışığı altında, Farsça satırları tercüme edilmeye çalışılmış, devlet arşivlerinde bulunan vakıf kayıtları ve eserlerden faydalanılmıştır. Selçuk Üniversitesi Mevlâna Araştırmaları Enstitüsü Müdürlüğü ile Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Edebiyat ve Uludağ Üniversitesi Tarih öğretim üyeleri, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sanat Tarihi öğretim üyeleri, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Tarih öğretim üyeleri, İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanlığı, Manisa Mevlâna Düşüncesi Araştırmaları Derneği, Konya Mevlâna Müzesi Müdürlüğü-İhtisas Kütüphanesi uzmanları, Yazma Eserler Konya Bölgesi Başkanlığı, Milet Müze Müdürlüğü, Beçin Kalesi Arkeolojik Kazı Başkanlığı, Ayasuluk-Efes Arkeolojik Kazı Başkanlığı, Tire Belediyesi Kent Arşivi Müdürlüğü, Denizli Büyükşehir Belediyesi Kültür Daire Başkanlığı, Afyonkarahisar Sultan Divâne Mevlevihanesi Müdürlüğü, Afyonkarahisar'da Sultan Divâne ve Mevlevilik uzmanları, Aydın Anıtlar Kurulu yetkilileriyle yerlerinde bir araya gelinmiş, bir kısmıyla yazışmalar yapılması ve röportajlar alınması yöntemleriyle kaynaklara ulaşılmıştır. Şâhidî'nin, bilindiği kadarıyla 18 defa çıktığı bu seyahatlerinin izi sürülmüş, tarafımızca 13'üne ulaşma imkânı elde edilmiştir. Şâhidî Dedenin izini sürmek için İstanbul, Muğla, Afyonkarahisar, Aydın, Söke-Balat-Milet Antik Kenti, Ayasuluk, Beçin, Şenköy, Ula-Milas, Denizli, Tire il ve ilçelerinde bilfiil incelemeler yapılmıştır. Edinilen kaynakların teyidi maksadıyla sahada yaptığımız araştırmalar görselleriyle kayıt altına alınmıştır. XV-XVI. Yüzyıl beylikler coğrafyasında Batı Anadolu Mevleviliğinde

Muğlalı İbrahim Şâhidî'nin faaliyetlerinin fiziki ve ruhsal boyutuyla ilk kez ele alınması zaviyesinden bakıldığında, bulguların Mevlevilik araştırmalarına değer katacağı düşünülmüştür.

Anahtar sözcükler: Ege bölgesi haritası, Gülşen-i esrâr, Mevlevilik, Muğla, Şâhidî Dede.

Based on Historical Records of Şâhidî and His Travels

Abstract

The Muğla province, located in the Aegean Region, has been home to numerous civilizations throughout history and holds countless historical artifacts. In addition to its historical significance, it also occupies an important place in the Mevlevî tradition. The Afyonkarahisar Mevlâna Dervish Lodge, which is second only to the Konya Mevlâna Dervish Lodge in importance, played a crucial role in spreading the Mevlevî order across the Aegean Region. This expansion occurred through the efforts of Divâne Mehmed Çelebi (d. 1544?), and Mevlevî tradition was further embraced in Muğla and its surrounding areas by his disciple, Muğlalı İbrahim Şâhidî (d. 1550). This study examines the support of the Ottoman Dynasty and the contributions of Şâhidî in introducing the Mevlevî tradition to the Aegean Region. It maps the journeys of Şâhidî and his predecessors over a 1500-year period, providing dates and sources related to their travels. Furthermore, it explores the motivations behind Şâhidî Dede's journeys. As a wandering sufi, Şâhidî Dede mapped the villages, towns, and cities of every region he traveled through, covering present-day Western Anatolia, Inner Aegean, and Marmara as well as the territories of Menteşeoğulları, the Ottoman Beylik, Aydınoğulları and Germiyanogulları. In our three-year study, we attempted to translate Persian verses under the light of Şâhidî's *Gülşen-i Esrâr* and consulted foundation records and state archive works. Meetings were held on-site with the Directorate of Mevlâna Research Institute at Selçuk University, faculty members from the Faculty of Literature at Muğla Sıtkı Koçman University, and the Department of History at Uludağ University, faculty members from the Department of Art History at Aydın Adnan Menderes University, faculty members from the Department of History at İzmir Katip Çelebi University, the Dean's Office of the Faculty of Theology at İzmir Dokuz Eylül University, the Manisa Association for the Study of Mevlâna Thought, experts from the Konya Mevlâna Museum Directorate – Specialized Library, the Presidency of the Manuscripts Institution Konya Regional Directorate, the Milet Museum Directorate, the Beçin Castle Archaeological Excavation Directorate, the Ayasuluk-Ephesus Archaeological Excavation Directorate, the Tire Municipality Urban Archive Directorate, the

Denizli Metropolitan Municipality Department of Culture, the Directorate of Sultan Divâne Mevlevihane in Afyonkarahisar, specialists in Sultan Divâne and Mevlevi studies in Afyonkarahisar, and officials from the Aydın Monuments Board. In addition to face-to-face meetings, some sources were accessed through correspondence and interviews. Şâhidî's travels, which are known to have occurred 18 times, have been traced, and we have been able to identify 13 of them. In order to follow in Şâhidî Dede's footsteps, extensive on-site examinations were conducted in the cities and districts of Istanbul, Muğla, Afyonkarahisar, Aydın, Söke-Balat-Milet Ancient City, Ayasuluk, Beçin, Şenköy, Ula-Milas, Denizli, and Tire. To verify the sources obtained, field research was documented with visual records. From the perspective of examining, for the first time, both the physical and spiritual dimensions of Muğlalı İbrahim Şâhidî's activities in the context of Western Anatolian Mevlevîsm within the geographical landscape of the 15th-16th century Anatolian beyliks, it is believed that the findings will contribute valuable insights to Mevlevî studies.

Keywords: Aegean map, Mevlevi order, Muğla, Gülşen-i Esrâr, Şâhidî dede.

Giriş

Ege Bölgesinde, Muğlalı İbrahim Şâhidî'nin dedesi, babası Salih Hüdayi ve onun şeyhi olan Seyyid Kemaleddin ile beraber kaynaklarda zikredilen Muğla'daki Mevlevîliğin ilk mevcudiyeti Eflâkî'den edinilen bilgilere dayanarak izah edilmektedir; Mevlâna'nın torunu Ulu Ârif Çelebi'nin ve müridi olan Mevlâna Selâhaddin adlı bir dervişin Menteşeoğlu Mes'ut Bey'e misafir olup semâ yapımlarıyla ve ertesi gün Mes'ut Bey ve Oğlu Orhan ile yöre halkından birçok kimsenin Mevlevî olduğu ve Ulu Ârif Çelebi'ye bağlandığı verilen bilgiler arasındadır (Eflâkî, 1973, ss.244-245). Bölgede Mevlevîliğin tanınip gelişmesi Osmanlı Hanedanlığının destekleri sayesinde olmuştur. XV. Yüzyılda sırasıyla Fatih Sultan Mehmed, II. Bâyezid, Yavuz Sultan Selim, Kanunî Sultan Süleyman tahtlarındayken Mevlevilere vakıflar tahsis etmek ve imâr faaliyetlerinde bulunmaktan başka, ayrıca birer şair, edip ve Mevlâna dostu olarak ta tarihte yer almış muhibbândan idiler (Lâtîfî, 1990, ss.71-80). *Mesnevî-i Manevî*'yi çok okuduğu bilinen II. Murad'ın (ö.1451) torunu II. Bâyezid döneminde İstanbul'da Şâhidî'nin şeyhi Afyonkarahisâr Mevlevihânesi Postnişîni Sultan Divâne adına 1491 yılında Galata Mevlevihanesi kurulmuştur (Gölpınarlı, 1983, s.122). Sultan Divâne Mehmed Çelebi'nin Batı Anadolu Mevlevîliğinin gelişmesindeki geniş nüfuzunun anlatıldığı ve makalemizin konusuyla yakından alâkası bulunan İbrahim Şâhidî'nin Farsça *Gülşen-i Esrâr* adlı eserinin son bölümlerinden elde edilen bilgiler Şâhidî'nin dedesi, babası, şeyhi Divâne Mehmed Çelebi ve kendi döneminde Menteşe ve çevresindeki kültürel ve Mevlevilik ortamını yansıtmaları bakımından ortaya konmuştur. Şâhidî'nin Batı Anadolu'da bazı noktalara yapmış olduğu seyahatleri edebî ve ilmi bakımdan

incelenmiş, ekseriyetle kendisine ait olduğu eserinde de söz ettiği rotalar fizikî olarak takip edilmiştir. Kısaca bahsedilen tarihî bilgilerle özetlemeye çalıştığımız XV-XVI. Yüzyılda Mevlevilerin maddî ve manevî devlet desteğiyle büyüyüp geliştikleri döneme dair, Muğla ve Ege Bölgesi çevresindeki Mevlevîlik hakkında ve Muğlalı İbrahim Şâhidî'nin faaliyetleri çerçevesinde yaptığı seyahatler, sebepleri ve kronolojik sırasıyla açıklanmıştır.

Muğla Mevlevihânesi

Muğla ili sınırları içinde bugün Şâhidî Cami adıyla anılan Mevlevihâne ilk haliyle, hakkında çok fazla bilgiye sahip olunamayan Şeyh Seyyid Kemaleddin tarafından XV. Yüzyılın ortalarında kurulmuştur. İbrahim Şâhidî *Gülşen-i Esrâr* adlı eserinin son kısmında dedesi, babası ve kendi hayatından bahsettiği üzere; savaşla meşgul, İslâm hukukçusu ve hâfız olan dedesinin, Rumeli'nde katıldığı pek çok savaştan sonra Hicaz'a gittiğini ve ardından Arap iklimine geçip orada sonradan Müslüman olmuş bir kızla evlendiğini, bu evlilikten Şâhidî'nin babası Hüdâyi Sâlih'in doğduğunu, Hüdâyi'nin annesinin henüz bir buçuk yaşlarındayken, babasının da on yaşındayken vefat ettiklerini, Hüdâyi Sâlih'in de ona bakan babası tarafından vefat etmeden az önce Muğla'ya getirilip Şeyh Seyyid Kemaleddin'in himayesine verildiği bilgisini Abdülbâkî Gölpınarlı nakletmektedir (Gölpınarlı, 2006, s.132). Böylelikle Şeyh Seyyid Kemaleddin kendisine gencecik bir sâlik olarak intisap ettiğinde onda büyük bir kabiliyet sezdiği müridi Hüdâyi Sâlih'in tahsili ile bizzat ilgilendiği ve kendisinin ise ölene değin Muğla'da ki bu zâviyede şeyhlik yaptığı bilinmektedir. Hüdâyi Sâlih, şeyhinin vefatı sonrası İran'da ki tahsilini ikmal edip on yıl kadar sonra memleketine dönmüştür. Hüdâyi'yi görüp ilminden, terbiyesinden etkilenen Fatih Sultan Mehmed'in Veziri Mahmud Paşa (ö.1474), onu Fatih'e anlatmış, hemen ardından o, Sultan'ın huzuruna davet edilmiştir. Fatih Sultan Mehmed Hüdâyi'yi tanıdıktan sonra çok beğenmiştir. Kendisine bağış ve ihsanlarda bulunup dileğinin ne olduğunu sual eder. O da henüz yeni vefat etmiş olan Şeyhi Seyyid Kemaleddin'in Muğla'daki zâviyesi ve makamını niyaz ettiğini söyler. Sultan bu isteği uygun bulur ve kendisini Muğla Zâviyesi'ne görevlendirir. Şâhidî on yaşında bir çocukken, babası Hüdâyi Sâlih vefat ettiğinde, en büyük evlat olan kendisi ile beraber altı evlat ve anneleri Sâliha Hanım geride kalmıştır (Şimşekler, 2002, s.12). Şâhidî, dedesinden ve babasından ve ilk olarak Muğla Zâviyesi'nden böyle bahseder. XV. Yüzyılın ortalarında Şâhidî'nin babası Hüdâyi Sâlih Dede'nin himmetleriyle ilk defa Muğla Mevlevihânesi kurulmuş olur (Tanrıkorur, 2000, s.310). Şâhidî ve Esrâr Dede'nin anlattıklarının ışığında anlaşılmaktadır ki bugün Muğla Mevlevihanesi'nin yerinde bulunan Seyyid Kemaleddin Zâviye ve Türbesinin Hüdâyi Dede tarafından bir Mevlevihâneye dönüştürülmesi 1453-1474 yılları arasında olmalıdır (Esrâr Dede, 1797). Tapu kaydından edinilen bilgiye göre, “Şemseddin Zâviyesi” olarak kayıtlı vakıfnamede, burasının bir Mevlevihâne olduğu ve vakıf mütevellisi Mevlâna

soyundan olacaktır diye bir şart bulunduğu anlaşılmaktadır (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, t.y. s.19); (Başbakanlık Arşivi, 1562, s.93).

İbrahim Şâhidî'nin Seyahatleri ve Faaliyetleri

XV. Yüzyılın Mentеше diyarında günümüzdeki Muğla ilinde Mevlevî bir baba ve Mevlâna aşığı bir anneden 1470 yılında dünyaya gelen ve altı kardeşin ilki olan İbrahim Şâhidî henüz on yaşındayken babasını veba hastalığından kaybettiği aynı gecede, iki kız ve bir oğlan kardeşini daha vebadan kaybetmiştir. Baba Hüdâyi Sâlih'in kabri Muğla'daki Şâhidî Cami adıyla bilinen Seyyid Kemaleddin Hazretleri Dergâhı'nın haziresindedir. Şâhidî'nin nakline göre,

من افتاده چون ده سال گشتم - خدایی کرد رحلت هم ز عالم

“Zavallı ben on yaşına geldiğimde, Hüdâyi de âlemde göç etti. Gece babamın ölümünü işitince, hemen pijamalarımı uyandım. Babam, anneme *elini elime ver* diye seslendi. O da verdi. Babam *ben senin kocanı, bana dünyadan göç zamanı geldi. Senden çok kerametler gördüm, kıyamet günü bana şefa'at et* dedi ve vebadan diğer âleme göç etti. Benden başka diğerlerin hepsi vebaya tutuldular. Aynı gece içerisinde iki kız kardeşim ve bir erkek kardeşim öldüler. Annem her birinin defin vazifesini de yerine getirdi. Diğer üç kardeşim de bitkin ve ızdırap içindeydiler. Bense çaresiz bir şekilde deliye döndüm. Kardeşlerimden ve babamdan ayrı düştüm. Yetim halimle birçok belalarla karşılaştım” (Şimşekler, 1998, s.12). Bunca kederli günlerin ardından on yaşındaki İbrahim Şâhidî'yi yanından ayırmayan annesi Sâliha Hanım, baba dostu olan bir kazzazın yanına çırak olarak vermiştir fakat o, bundan muzdariptir. İlk ilim tahsilini ve *Mesnevi* okumasını babasından öğrenmiş bir çocuk olarak kazzazlıkla uğraşmak kendisini ilim yapmaktan alıkoymaktadır. Elbette ki annesini dinlemiş olsa da bu durumdan razı değildir.

İstanbul Seyahati

On sekiz yaşına kadar Muğla'da annesiyle kalan Şâhidî her sabah Allah'a dua etmede, ilm-i Rabbânî'den bağışlar vermesini niyaz etmededir. Validesinin iznini alarak ilk seyahatini ilim tahsil etmek üzere 1488 yılında İstanbul'a yapmıştır (İlgar, 2012, s.118). Bir buçuk yıl kadar pejmürde bir halde Fatih Medresesi'nde ilim tahsil eden Şâhidî daha tam olarak ne istediğini bilmemektedir. Gençlik gafletiyle bir gece arkadaşlarıyla Galata'ya gider ve hepsi birlikte şarap içerek sarhoş olurlar. Orada bulunan bir gemiye binerler. Şakalaşırken bir aralık arkadaşları onu denize atarlar. Gemide bulunan bir şahıs onu güçlükle sudan çıkarıp kurtarmıştır. Geç saatlerde camideki hücrelerine dönüp uykuya dalan Şâhidî, rüyasında Seyyid Kemal Hazretlerini görür ve onun “Niçin pislîğe bulaştın?” diye hiddetlenmesinden korku ve utançla uyanır. Bu olay Şâhidî'de büyük bir tesir bırakır. İstanbul'dan ayrılma kararı almıştır (Şimşekler, 1998, s.16). Sufi psikolojisinde yer alan keşf ve ilhamı bu olay neticesi ile yaşamış bulunan genç Şâhidî rüyasına teşrif eden Seyyid Kemaleddin'in kendisiyle irtibata geçmiş olduğunu anlar ve yaptıklarından pişmanlık duyar (Uludağ, 2022, s.25).

Benlik düzeyi yüksek olan psikolojik yapısından anlaşılmaktadır ki, ardından kendi nefesine sahip olması bakımından bulunduğu cemiyeti değiştirmenin doğru bir karar olduğunu sezmiştir. Bu davranışın tasavvuf psikolojisindeki karşılığı; zahirî bilginin zihin yoluyla elde edilmiş bir bilgi, kalbî olarak henüz hakikati keşfedilmemiş bir bilgidir ve sâlikte de yani Şâhidî’de de bu anlamda henüz marifet kesbedilmediği yapıp ettiklerinden görülmektedir (Işıtan, 2020, s.27). On sekiz, on dokuz yaşına kadar almış olduğu zâhiri ilimlerin hakikatlerine henüz vâkıf olmamıştır. Doğal olarak çocuklukla yetişkinlik arasında bocalayan, küçük yaşta babasız kalıp hemen ardından üç kardeşini de kaybetmesiyle derin acılara erken yaşta maruz kalan Şâhidî, delikanlılık çağlarında tek başına yaşamayı öğrenmesi bakımından modelsiz kalmış ve bazı gençlik zaafiyetlerine yenik düşmüştür. On yaşında yetim kalıp tabiatıyla eksikliğini yaşadığı baba sevgisi ve güveninden doğan mahrumiyetine bir de ergenlik -adolesan- döneminin getirdiği bunalımlı bir gençlik eklenmiş, nefsinin iradesine henüz hükmedemez bir halde bazı arayışlara girmiş olduğu anlaşılmaktadır. İlminin yarım kalmasından endişeli bir halde, uzak illerden ilki ve ilmen kıymeti harbiyesi olan Osmanlı başkenti İstanbul’a seyahati onun için kaçınılmaz olur. Tahsille geçmiş bir buçuk yılın ardından, gerçekte olmak istediği kişinin ruh haliyle, o vakit Hüdavendigâr Sancağı sanıyla anılan Bursa şehrine doğru yola çıkmıştır.

Bursa Seyahati

Şâhidî 1491 yılında yirmi bir yaşındayken, İstanbul’dan Bursa’ya ilim tahsili yapmak niyetiyle gelmiştir. Yıldırım Han Medresesi’nde eğitim yapmakta ve çeşitli kitaplar okumaktadır. Seyyid Hüseyin’in *Kenzü’r-rumûz*’unu okur. Bir seferinde bu eseri okurken orada bulunan bir softa kitabın konusunu Şâhidî’ye sorar. O da kitapta bu dünya lezzetlerini terk edip fakîr ve gedâ olup, nefsinin arzularını da terk eylemeyi telkin ettiğinden bahseder. Softa bunun üzerine ona alaycı bir dille, “ben bu dünyada çeşitli zorluklara katlanıp mal mülk edineceğim ve sonunda bunları terk edip bir hasırın üzerinde inzivaya çekileceğim, öyle mi?” diyerek odasına döner. Kısa bir müddet sonra zavallı softa vebaya yakalanarak Şâhidî’nin gözleri önünde feci şekilde can verir. Bu olay İbrahim Şâhidî’yi etkileyen ikinci unsur olmuştur. Allah’ın remz dolu sırlarından öğüt olarak maddi dünyanın telaşesini bir yana koyar ve tahsilini de yarım bırakarak memleketi Muğla’ya geri döner (Şimşekler, 1998, s.17). Bursa’daki ikinci medrese tahsili esnasında yaşadığı softanın acı bir şekilde gözlerinin önünde can vermesi hadisesini, Şâhidî Allah’ın kendisine bir remz ile ders vermesi olarak keşfetmiş, dünyanın ve dünyalık olan ne varsa onun telaşesini terk etmesi, zâhiri ilmin telaşesinden el çekmesi gerektiğini idrak etmiştir.

ز شغل علم ظاهر دل بکنم - که رمز قدرت حق داد پندم

“Allah’ın kudretli remzi bana öğüt verince zâhiri ilmin telaşesinden el çektim” (Şâhidî Dede, 1544, ss.111-116).

Ancak ne var ki, sûfiler “keşf” terimini “Allah’ın tecellilerini temaşa etme” anlamında kullandıkları için akli deliller gibi keşf de bazen zan ifade eder ve içtihatla olduğu gibi keşflerde bazen hata olabilir (Uludağ, 2022, ss.315-316). Şâhidî’nin yaşadığı bu olay da tahsilini ve Bursa’yı terk edişi, kendi zannını Allah’tan gelen bir remz olarak kabul etmiş olmasındandır. Zahirî ilimlerde öğrendiklerini batınında idrak edip uygulaması, ilim hayatına devam etmesi gereğini akletmiş, nefis terbiyesiyle beraber ilminin gerektirdiklerini Allah yolunda uygulaması hatta olan bitenlerin anlamlarını idrak ederek ve bir hikmet üzere Hak’tan geldiğinin bilinciyle tahsiline ve seyr u sülûkuna devam etmesi onun marifet kesbetmeye başlamasına delalettir. Nitekim Sâkîb Dede Şâhidî’nin hakkında “Gece gündüz tahsil için gayret gösteriyordu. Gençliğinde Allah’ın inayetiyle hüner ve zühd kesbetti. Kıyl u kal’den arındı” diye ifadesi bilinmektedir (Şimşekler, 1998, s.17).

Muğla’ya Dönüş

Baba ocağı Muğla’ya gelmesinin (1493) ardından, annesine artık ilimle uğraşmak istemediğini, dervişliğe meylettğini söyler ve başından geçenleri detaylarıyla anlatır. İsteği fakr u fenâ yolunda dağlarda uzlete çekilmektir. Annesi bu fikrine karşı çıkar onun tahsiline devam etmesini telkin eder. Bu sırada köhne bir hırka giyen, geceleri uyumayan, tekkesi olmayan Şeyh Vefâ’nın (ö.1490) halifesi Şeyh Hayreddin ile tekkesi ve müritleri olan, semâ meclisleri kuran, şehzadeler ve beylerin saygılarına mazhar olan tekke sahibi Şeyh Bedreddin de Muğla’dadır. Hayreddin, Şeyh Bedreddin’in debdebesine güler durur, onu İbrahim Şâhidî’nin de pek beğendiği söylenemez. Validesi Sâliha Hanım’ın isteğine uyan Şâhidî bir müddet Şeyh Hayreddin’in yanında bulunup tefsir ve *Mesnevi* dersi okur. Ne var ki Hayreddin’in rind-i cihân olması ve Melâmeti nedeniyle ona intisap etmeyip yine validesinin yönlendirmesiyle Zeyniyye tarikatına mensup Şeyh Vefâ’nın (ö.1491) halifesi olan Şeyh Bedreddin’in (ö.1484) daveti üzerine Vefâi tarikatına girer ve ona intisap eder. Önce ondan Kur’ân tefsiri okumaya başlar, semâ eder, *Mesnevi* okumaları yaparlar. Bu konuda şeyhinin Farsçaya tam vakıf olamadığını zirâ kendi Farsçasının ondan çok daha iyi olduğunu anlar ve bir kış böyle geçer. Bu dönemde onunla çeşitli seyahatlerde bulunur. İbrahim Şâhidî Şeyhi Bedreddin’den ders aldığı bu zamanlarda, küçük kardeşi evin maişetini sağlamak için çiftçilikle uğraşmaktadır. O seneki mahsulün geliri borçlarını dahi ödeyemez. Bunun üzerine Şâhidî validesi ve şeyhinden izin alarak camilerde vaaz verip hayır sahiplerinin yapacağı bağışlarla ailesine maddi destekte bulunmak amacıyla, oradaki bir tekkede ibadetle meşgul bulunan Şâhidî’nin dostlarından olan Derviş Fânî’yi yanına alarak cerre çıkar ve Muğla’dan ayrılır (Şimşekler, 1998, s.18). Gölpınarlı’ya göre bu seyahate Şeyh Bedreddin’le çıkmıştır (Gölpınarlı, 2006, s.133). Geçim sıkıntısı bir türlü yakalarını bırakmaz. Bursa (Bursa/Hüdâvendigâr), Afyonkarahisar (Karahisâr-ı Sâhib), Denizli (Lâzıkıyye), Kütahya, Muğla ile bu şehirlerin çevresinde bulunan Söke, Kemer Köyü, Çukurköy, Kozluk, Vakıf gibi köyleri dolaştıktan sonra adeta yıllardır aradığını bulmuştur.

Bursa Seyahati (İkinci Kez)

Gölpınarlı, Şâhidî'nin seyahatleri sırasında uğradığını zikrettiği Bursa'da Sikke adlı bir köyün varlığından ve halkının Mevlevî olduğundan onun *Gülşen-i Esrâr* adlı eserine dayanarak bahsetmiş üstelik orada bir Mevlevî Zâviyesi'nin mevcudiyetinden söz etmiştir.

سکه بد نام آن ده جمله ایشان - به جان و دل بلند عشاق سلطان

“O köyün adı Sikke idi onların hepsi – canıgönülünden Sultanın aşıklarıydı.” (Şâhidî Dede, 1544, s.132; Gölpınarlı, 2006, s.228).

Gölpınarlı'nın “Sikke” olarak okuduğu bu köyün “Söke” olabileceği ihtimalini değerlendiren Şimşekler, “*Sikke olarak okunursa vezin bozulmakta onun için Söke olarak okunmalıdır*” tespitinde bulunmaktadır (Şimşekler, 1998, s.21). Şimşekler'in bu tespitiyle birlikte Bursa Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. Mefail Hızlı ile yapılan (30 Kasım 2021 tarihli e-mail) görüşme bilgilerine göre, Bursa'da tarih boyunca “Sikke” adlı bir köy olmadığını, bununla birlikte Sekeleme ve Sığı köylerinin bulunduğunu, bu köylerde de Mevlevî Zâviyesi bulunmadığı gibi gayrimüslimlerin daha yoğun yaşadığı köyler olduğu bilgisi alınmıştır. Bütün bunlarla birlikte Gölpınarlı'nın “Sikke” olarak okuduğu köyün adının böyle olmadığı, tarihte Bursa'da böyle bir köy bulunmadığı, bu köyün adının en yakın ihtimal ile “Söke” olarak okunmasının hem vezin hem de tarihi bilgiler ışığında söylenmesi gerektiğini düşünülmektedir. 1310, 1316 ile 1324 (1892, 1898 ile 1906) tarihli sâlnâmelere göre, Bursa Hüdâvendigâr vilayeti - Karahisâr, Kütahya ve Eskişehir dâhil- 39 dergâhıyla en fazla tekkeye sahipti. Âsitâne olan Bursa Mevlevihânesi bu dergâhların en büyüğü ve en teşkilatlısıydı (Tanrıkorur, 2000, s.250). Arşiv kayıtlarına göre, günümüzde hemen bütünüyle ortadan kalkmış olan 2. Bursa Mevlevihânesi'nden önce -1615 kurucusu Cünunî Dede- en azından 100 yıl kadar evvel Bursa'da başka bir Mevlevihânenin var olduğundan haberdarız. Bursa Kütüğüne göre ise, Bursa'da 1514 yılında bir Mevlevî Zâviyesi mevcutmuş. Mevlevî dervişlerinin oturması amacıyla Hayreddin b. Garib tarafından Kaplıca (Çekirge) yolunda Demirhisar mevkiindeki bu zâviyede, şer'îyye sicillerindeki kayıtlarda belirtildiğine göre, Mustafa b. Ahmed 1519 yılında tekkenin postnişinidir. Bursa Kütüğü'nden nakil olunan bilgiye göre de Sultan Divane Bursa'ya gittiği zaman Demirhisar denen yerde Hayreddin b. Garib tarafından yaptırılan bu zâviyede kalmış, zâviyenin genişletilmesi ve tamir edilmesini istemiştir (Bursa Büyükşehir Belediyesi, 2009, s.192). Bursa'ya ikinci kez gelmesiyle beraber, Şâhidî'nin bu Mevlevî Zâviyesini ziyaret ettiği muhtemeldir. Bir yıl önce eski olduğu yerde yeniden inşa edilip tamamlanan ve faaliyete geçen Bursa Mevlevihânesi'nin ilk bânisi Cünûnî Dede, 1610 yılında hayatının son yıllarını Lârende'de geçirmek isteyerek Konya'ya dönmüştür. Makam Çelebisi Ebû Bekir Çelebi kendisine Bursa Mevlevihânesi'ni kurmasını teklif edince yaşlılığını ileri sürerek kabul etmek istememiştir. Birkaç gün sonra Lârende'ye dönmek üzere Çelebi'ye veda

ziyaretinde bulunan Cünûnî onun, “Burc-ı evliyâ olarak bilinen bir yerde Mevlevîhânenin olmaması câlib-i dikkat değil midir?” şeklindeki sitemkâr ifadesi karşısında Çelebi Efendi’yi bu defa reddedemeyip yeğeni Sâlih’i yanına alarak Bursa’ya gitmiştir. Dergâh yapılıncaya kadar Setbaşı’nda Yâkub Efendi Tekkesi’nde vazife gören Cünûnî, Haylî’nin “Mevlevîhâneyi Cünûnî Dede / Eyledi hû diye diye ihyâ” mısralarından anlaşıldığı gibi 1615 yılında Mevlevîhâneyi tamamlamıştır. Burada altı yıl süreyle postnişinlik ve mesnevîhanlık yaptıktan sonra vefat etmiştir, kabri Bursa Mevlevîhânesi haziresindedir. Cünûnî’nin Pınarbaşı’nda inşa ettirdiği bu Mevlevîhânenin önce Çekirge ve Ulucami civarında bazı binaların Mevlevîhâne olarak kullanıldığını Sakıb Dede bildirmektedir (Sâkib Dede, 1866, ss.58-60; Kara, 1993, s.130).

Lâzıkıyye (Denizli) Seyahati

1491 yılında bir kış vakti, İbrahim Şâhidî’nin Muğla’da Şeyh Bedreddin’in müridi olduğu günlerde o dönem adı Lâzıkıyye olarak anılan Denizli’deki II. Bâyezid’in oğlu Kütahya Livâsı Sancak Beyi Sultan Alemşah, bir mektupla Şeyh Bedreddin’i müritleriyle birlikte davet eder. Şeyh Bedreddin, Şâhidî ve diğer müritler oraya vardıklarında kendilerine bir mahalle tahsis edilir. Yine aynı mahalledeki eskiden kilise olan bir camide namaz, zikir ve semâ ile meşgul olurlar. Şâhidî derviş olmakla birlikte gönlündeki fırtınaları henüz dindirememiştir. Bu türden tatmin bulmayan bir sufînin ruh halinin birkaç açıklaması olabilmektedir. Bir disiplin olarak tasavvuf psikolojisinin bahsettiği üzere; Şeyh veya mürşit olarak adlandırılan mânevî kılavuza itaat etmek, bir sâliğin eğitiminde vazgeçilmez bir prensiptir ama burada itaat, isteyerek/iradeyle gerçekleşir ve bu nedenle duygusal planda herhangi bir travma oluşmaz. Psikolojik araştırmaların gösterdiği gibi zorunlu itaat durumu bireyin ruhunda incinme oluşturduğu için psikolojik travma meydana getirmektedir. İnsan zamanla itaate alışsa bile içsel anlamda hazmetme durumu gerçekleşmediği için, psikolojik tepki hali devam eder. Sufî yolda mürşide bağıklık istemli bir davranış olduğundan birbiriyle özdeşleşme ve benimseme yoluyla itaat aslolanıdır. Fakat aile ve çevre şartları etkisiyle herhangi bir tarikatta bulunan birey zorunlu itaat durumuyla baş başa kalabilir (Işıtan, 2020). Nitekim İbrahim Şâhidî’nin annesi Sâliha Hanım’ın oğlunu Şeyh Hayreddin ve Şeyh Bedreddin’in tedrisine vermesi, yaşadıkları şartlarda danışılacak bir baba veya aile büyüğünün de olmayışı neticesi bu yukarıda tarif edilen zorunluluktan doğan travmayı yaşamış olabileceğini tanımlamaktadır. Şâhidî’nin durumunu izah eden ikinci bir açıklama ise şöyle olabilir; Konevî’ye göre, “Kâmil ilim; zan, vehim ve hayâlî inançları vehim sahiplerinde değil ancak kâmil olanlarda ilme dönüştürür. İnsânî tasavvurların kemal ehli biri tarafından onaylanması gerekmektedir.” Konevî’ye göre sadece ehl-i marifet ve müşahade sahibi olan kâmil kişi varlığı hakkıyla tanır çünkü ona göre Hakkın marifetinde bölünme ve parçalanma yoktur ve zâtî tecelli küllidir. Bu nedenle mürit kendisine bir şey varîd olduğunda kâmil şeyhine sununcaya kadar vâridine güvenmez. Eğer şeyh vârid olan şeyi doğrularsa şeyhinin sözüne tâbi

olarak buna uyar ve şeyhine güvenebilir, böylece ruhsal dinginliğini elde edebilir (Konevî, 2002, ss.38-39). Gönünde fırtınalar kopan Şâhidî'nin ifadelerine göre, Şeyh Bedreddîn ile olan eğitiminde yaşadığı bazı güvensizlikler olmalıdır ve onun kemâlâtından da şüphe duymadadır. Onunla yan yana gelmek istemeyişinin psikolojik ve ilmî nedenleri, bu olsa gerektir. Nitekim Farsçaya hâkimiyetinin zayıf olduğunu, *Mesnevî-i Mânevî* okumalarında onun yetersiz kaldığını ve en son riyakâr olduğuna dair gözlemlerine *Gülşen-i Esrâr*'ında yer vermiştir.

Kozluk (Kozlar) Seyahati

Şâhidî cerre çıktığı, Lâzıkıyye'ye ziyareti sonrasında olduğunu düşündüğümüz Lâzıkıyye (Denizli) yakınlarındaki Kozluk köyüne vaaz vermeye gelmiştir. Bu köyde bir Cuma namazından sonra minberde vaaz veren Şâhidî Kur'ân'dan delillerle şeyhlerin sırlarını açıklar, irfan denizinin perdelerini yırtar. Cemaat etkilenmiş, semâ etmektedir. Sultan Alemşah da öylesine etkilenmiştir ki birçok ihsanda bulunur. O, bu seyahatleri sırasında ilmüne hayran olan bazı zengin kişilerin çocuklarını ücret mukabili eğitmekte, kazandığı birikimlerini validesine göndermektedir. Şâhidî bu vaazı bitirir ve dua ettikten sonra kürsüden iner. Onu uzak bir köşeden izleyen cemaatten, sonradan imam ve mesnevihan olduğunu öğreneceği Fenâyî adında bir zat yanına gelir, “Mevlâna soyundan bir er Lâzıkıyye'ye geldi, kalk gidelim, sende bu kadar bilgi varken neden başında Mevlevî külâhı yok?” deyince Şâhidî'nin, “Bir pîr bulsam derhal Mevlevî külâhı giyerim” demesi üzerine de ikisi birlikte önce Vakıf Köyüne doğru yola koyulurlar (Şimşekler, 1998, s.27). Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi öğretim görevlisi Prof. Dr. Yusuf Kılıç'tan alınan bilgilere göre, literatürde Kozluk Köyü olarak zikredilen bu köyden maksat, Muğla'dan Denizli'ye gelen eski yol üzerinde adının Kozlar olduğunu bildiğimiz mahallenin kastedildiği anlaşılmaktadır (03.04.2023 tarihli e-posta). XV. Yüzyılda Kozluk karyesinin İrade-i Seniyye ile Muğla'ya bağlanmış bir köy olduğu anlaşılmaktadır (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, t.y., s.97).

Vakıf Köyü Seyahati

Şâhidî Kozluk köyündeki Cuma vaazının ardından bir dönüm noktası yaşar, büyük bir heyecanla ona ön ayak olan Fenâyî ile birlikte Vakıf köyüne kısa zamanda varırlar ve orada Fenâyî'nin evinde bir gece misafir olur. Sabah tekrar beraber yola revan olurlar. Şâhidî için bu muştı Allah'ın lütfudur ve hiç vakit kaybetmeyi düşünmez. Vakıf köyü, XV. ve XVI. Yüzyılda Aydın Livası altında bir nahiye olup Aydınoğulları sınırları içerisinde Osmanlı yönetimine bağlı bir yerleşim yeridir. Cumhuriyetten sonra Vakıf, Denizli ilinin Tavas ilçesi, Kızılcabölük bucağına bağlı bir mahalle olmuştur (İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü, 1978, ss.263-557).

Lâzıkıyye (Denizli) Seyahati (İkinci kez)

Lâzıkıyye'ye varmadan yakında bir köye uğrarlar burada Lâzıkıyye Mevlevî Tekkesi eski Şeyhi olan Fânî Dede'yle karşılaşılır ve onun misafiri olurlar. Hemen sonrasında Lâzıkıyye'ye giderek Paşa

Çelebi'ye mürit olduğunu *Gülşen-i Esrâr*'ında anlatır (Gölpınarlı, 2006, s.134). Küçeği derviş Şeydayi, Mesnevihan ve Vakıf köyü imamı Fenâyi Dede de İbrahim Şâhidî'ye hırka, külâh ve arakiye giydirebilir, Şâhidî artık Mevlevî dervişi olmuştur. Bu Paşa Çelebi, Sahih Dede'ye göre 1418 yılında doğmuştur ve sonradan Şâhidî'nin kendisine intisap edeceği Sultan Divâne Mehmed Çelebi'nin amca oğludur. 1439 yılında Lâzıkıyye'de ikamet etmiştir. Şâhidî, Fanî Dede ile birlikte Denizli'de Paşa Çelebi'ye giderek 1494 yılında müridi olmuş, oğlu Emir Âdil'e hocalık etmiştir. Ancak Paşa Çelebi'nin o dönemde Lâzıkıyye Mevlevihânesi'nde Şeyh olmadığı, zira o vakitte Divâne Mehmed Çelebi'nin şeyh olarak bulunduğu kaydedilmektedir (İlgar, 2012, s.185). Esrâr Dede'nin nakline göre Fânî Dede de Karahisârlı Şemsi Paşa'nın oğludur ve doğum yılı bilinmemektedir. İlk terbiye ve eğitimini babasından almıştır. Karahisâr'da Paşa Çelebi ile IV. Pir Emir Âdil Küçek'in terbiyesinde yetişmiş, daha sonra Lâzıkıyye Mevlevihânesi şeyhi olmuştur (Onur, 1925, s.y.). Şâhidî aynı zamanda Fânî'nin bir müridinden onun Mevlevî tarikatının ruhsatlı şeyhlerinden ve *Mesnevi* denizinin dalgıçlarından biri olduğunu işitmiştir (Şimşekler, 1998, s.115). Denizli'de ki incelemelerde Lâzıkıyye Mevlevihânesi'nin günümüzde yerinde mevcut olmadığı tespit edilmiştir.¹ Bu mekânın yıkıldığı, yerine işyeri açıldığı tespit edilen bilgiler, belediyeden alınan bilgilerle de teyit edilmektedir (Göçgün, 2015, 43/3).

Karahisâr-ı Sâhib (Afyonkarahisâr) Seyahati

Şâhidî, *Gülşen-i Esrâr*'ında da anlattığı üzere Denizli'den sonra Afyon'a geçmiş, orada her Cuma vaazlarına devam etmiştir. Lâzıkıyye'de görüp bağlandığı Mevlâna soyundan Paşa Çelebi'nin oğlu Emir Âdil'e hocalık ederken, evvelce ismini bulunduğu meclislerde duyduğu Germiyan Beyi Süleyman Şah'ın ikinci kuşak torunu olan Divâne Mehmed Çelebi'nin burada da adını duymakta, menkıbelerini hayranlıkla dinlemektedir. Şâhidî onun cezbesine kapılmış bir haldedir (Şimşekler, 1998). Hatta bir şiirinde “O Allah'ın arslanı beni avladı, onun cezbesinden ne sabrım kaldı ne kararım” ifadesiyle daha onunla tanışmadan bağlandığını ifade etmektedir (İlgar, 2012, s.119). *Gülşen-i Esrâr*'da söylediğine göre, Şâhidî 1496 yılında Sultan Divâne'nin keşif ve kerametlerini işitip onu görme arzusuna düşmekte, halvette olduğu bir sırada Pirî Mehmed Çelebi her gece onunla birlikte bulunmakta, dizüstü çöküp ihlas ile meşgulken o güzeller güzeli padişahı o an ortaya çıkarak lütuf ve ihsanlar sunmaktadır. Eski Şâhidî'den artık eser kalmamıştır, nefsinin mülhime makamından bazı ilhamlara mazhar olmaktadır. Eravcı'dan naklen Sahih Ahmed Dede Şâhidî ile ilgili bu konuda şu bilgileri aktarır;

¹ Denizli Büyükşehir Belediyesi yetkilisinden alınan şifahi bilgiler çerçevesinde, Denizli'deki Mevlevî Dergâhı'nın Hazine-i Evkaf'a kayıtlı yeri olarak, Saraylar Mahallesi Tekke Mevkii'nde 87. pafta 7. parsel numarası gösterilmektedir (Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanı Hüdaverdi Otaklı ile yüz yüze yapılan görüşme, 09.10.2023).

“... ve bu sâlde, iki sene Lâzıkıyye Mevlevihânesi’nde Mevlevî dervîşi olup tekve-i mezkûrede sâkin olan Şâhidî İbrahim Efendi cenâbı, Sultan Divânî Semâî Mehmed Efendi cenâbı’nın keşf ve kerametlerini işitip, görmeğe müştâk oldu. Ondan Karahisâr-ı Sahib’e görmeğe geldi. O sene Sultan Divâne hazretleri hacc-ı şerîfe gitmiş idi. Bekleyip istikbale Konya ve Karaman’a niyyet, âkîbinde validesinden mektûb gelip kardaşları vefâtı haberi geldikte, Şâhidî İbrahim Efendi Muğla’ya gelip vâlidesi ile görüşüp, ondan yine vakt-i şitâ iken azm-i râh edip, yirmi yedi yaşında idi” (Eravcı, 2011, s.58).

Divâne Mehmed Çelebi, vecd ve istiğraka dalmış cezbeli bir şeyh, Yavuz Sultan Selim’in Mısır seferinde büyük yararlılıklarla boy göstermiş bir alperen, Yavuz ve Kanunî başta olmak üzere bir kısım üst düzey devlet ricali üzerinde etkili olmuş bir siyaset ve teşkilat adamıdır (Çıpan, 2022, s.43).

Muğla’ya Dönüş

İbrahim Şâhidî kardeşinin vefatını annesinden bir mektupla öğrendiği vakit Muğla’ya döner. Sultan Divâne hakkında duyduklarını her zaman olduğu gibi validesine anlatır ve onu bulup tanışma arzusunda olduğunu dile getirir. Şâhidî, Paşa Çelebi’nin ekabirce tavırlarından kısmen de olsa incinmesi, Muğla’daki şeyhi Bedreddin’in bilgisinin azlığı ve bir de riyakârlığı sebebiyle onlardan uzaklaşmıştır. Muğla’ya dönüşünde Şeyh Bedreddin’le hiç görüşmez ve evlerinin bir köşesinde uzlete çekilir. Aklı daima Divâne Mehmed Çelebi’dedir. Bir Türkçe şiirinde bu durumu şöyle nakleder:

“Derde düştü cân bulmadı derman, olmuşam nâlân ıška düşelden
Bî-karâr oldum, Hâk-sâr oldum, zâr u mâr oldum ıška düşelden
Yüreğim yâre, ciğerim pâre, oldum âvâre, ıška düşelden
Zâr u giryânım mest u hayrânım, tûb u çevgânım ıška düşelden
Şâhidî cânı koyub merdâne, girdi meydâne ıška düşelden” (Çıpan, 2014, ss.50-51).

Şâhidî o kışı validesinin yanında Kur’ân ilmiyle, namaz, niyaz ve riyazâtla nefsinin ıslâh ederek geçirmektedir. Geceleri kimi zaman ibadet ederken kimi zaman da uykusunda Divâne Mehmed Çelebiyi sık sık rüyalarında görmekte, onun sözleriyle uyanmaktadır. Bu sevdalı durumunu validesine anlatır (Şimşekler, 1998, s.20).

Şâhidî’nin Mevlevî olduktan ve Paşa Çelebi’den ayrılmasından sonra gönlünü bağladığı pîri, Sultan Divâne Mehmed Çelebi’nin onun rüyalarına gelmesi ve Şâhidî’ye ne yapması gerektiğini söylemesini vahyen anlamada istidadı oldukça fazla olan Şâhidî’nin gönlünü mutmain eden bir pîr arayışından bahsetmekle müridini arayan bir şeyhten aynı anda bahsetmek mümkündür. Keşfî bilginin dinî otorite açısından iki boyutlu değeri söz konusudur. İlki aklın ve duyuların yetersiz kaldığı metafizik alanda bir takım gayb bilgilerine, kader hükümlerine ve yaratıcı hakkında bilgilere ulaşılabilme

imkânı verir. İkincisi dini nâslardan istidlal yoluyla elde edilen bilgileri desteklemesi ve keşfi bilgiyle çatışmaması bakımından güvenilirdir (Iştan, 2020, s.41). İbn Arabi Hazretlerinin bu konudaki görüşleri yani Şâhidî'nin rüyalarında pîri Sultan Divâne ile nasıl görüştüğünü ve bunun nedenini açıklaması bakımından önemlidir. İbn Arabi, *Fusûsü'l-hikem* adlı eserinde, gayb âleminde hareketle şuhûd âleminde kendini izhar eden her şey, Allah'tan gelen bir ilham, talimat ya da bir bildiri olduğundan bahseder (Merter, 2024, s.322). *Fusûsü'l-hikem* adlı eserin yazılışını İbn Arabi H.637 senesinde Şam'da gördüğü bir rüya ile irtibatlandırmıştır. Hz. Muhammed elinde bulunan kitabı kendisine verir ve “*Bu Fusûsü'l-hikem kitabıdır, bunu al ve yararlanmaları için insanlara ulaştır*” buyurmuştur (Afîfî, 2000, s.32). Bu davranış İbn Arabi ve diğer keşif ehli için gayet doğaldır. Sadık rüyalar, aktif hayal kurma ve riyazât vasıtasıyla ulaşılan ‘hâller’, bir üst âleme açılan pencerelerdir. Ehl-i keşif bunlar vasıtasıyla aklın kısıtlı sınırlarını zorlarlar (Merter, 2024, s.142). Ne var ki bu kapı, herkese açık değildir. İbn-i Arabi'nin Allah ve Rab telakkisine baktığımızda *Fusûs*'ta bahsettiği müşahade İbrahim Şâhidî'nin durumuna açıklık getirmektedir. Çünkü Rubûbiyyet (ferdin Allah ile şahsi münasebeti -terbiye edeni- olduğundan) ancak ve özellikle her bir fert hakkında belirlenmiş olup, Allah ile olan ilgisi de Küll'ün ferdin istidadına tekabül eden bir vechesi yani terbiye eden sıfatı dolayısıyladır ki, işte ferdin Rabbi budur. Hiçbir özel varlığın tek ve eşsiz olan Zat ile bir ilgisi olamaz (Merter, 2024, s.326).

Aydın- Söke Seyahati

Kış sona erince, Muğla'da bulunan ve Farsça bilen Baba Acem dediği bir dostuyla Divâne Mehmed Çelebi'yi bulmak maksadıyla Şâhidî yola koyulur. Sırasıyla Söke ve adını zikretmemiş olduğu bazı köylere uğrarlar, buralarda Çelebi'nin müritleriyle buluşup *Mesnevî-i Manevî* okurlar, semâ ederler, birkaç gün misafir olurlar. Bu seyahatleri esnasında bir gün Şâhidî'nin kulağına gâipten Çelebi'nin sesi gelir. O “Şâhidî kalk ve bize doğru gel” demektedir. Şâhidî hemen yola koyulmak isterse de etrafında bulunanlar Çelebi'nin Hac'da olduğunu, dönüp dönmediğinin belli olmadığını söyler, beklemesini isterler. Şâhidî, “*Sultanım beni çağırırken ben nasıl oturayım?*” diyerek Baba Acem ile tekrar yola koyulurlar (Şimşekler, 1998, s.21).

Söke ile ilgili ilk kayıtlara XIV. Yüzyılda ulaşılmaktadır. Bu zamanda Söke Ayasuluk'a (Selçuk) bağlı bir Ege köyüdür. Türkler Kışlaaltı Mevkîine yerleştikten sonra buraya Akçaşehir denmiştir. Söke, buraya göre biraz daha kuzeyde kurulmuştur. Osmanlı kayıtlarında bazı belgelerde Akçaşehir'e bağlı Söke karyesi ismi geçmektedir. Akçaşehir ve Söke bir süre aynı isimle anılmıştır. Daha sonraları Akçaşehir ismi tamamen terk edilmiş sadece Söke ismi kullanılmıştır (Genç, 2018, s.180). XV. Yüzyılda Aydın Livâsı'nın Ayasuluk (Selçuk) nahiyesi bir Osmanlı kazası iken, Söke karyesi de buraya bağlı bir köy idi (Binark & Others, 1995). Şâhidî'nin Söke'de Divâne Mehmed Çelebi'nin müritleriyle bir araya gelişine dair ifade, kendi eseri olan *Gülşen-i Esrâr*'ında, 132.sayfanın 2653.

beyitiyle sabittir. “سکه بد نام نام آن ده جمله ایشان به جان و دل بدند عشاق سلطان” onların hepsi can u gönülden Sultanın aşıklarıydı.” Şâhidî’nin Bursa’da bulunduğu dair kaynaklarda bu sözünden Sikke değil Söke olarak okunmasının daha doğru olacağı Şimşekler tarafından da belirtilmektedir (Şimşekler, 1998, s.21).

İbrahim Şâhidî’nin Söke’ye gelmesine ilişkin, bugünkü Aydın il sınırları içinde kalan üç dergâhın var olması ve bunların çeşitli kaynaklarda zikredilmesi sebebiyle, bu yapıların mevcudiyetlerinin teyidi için sahada topografik araştırma mecburiyeti hasıl olmuştur. Şâhidî’nin hangisi veya hangilerinde bulunmuş olabileceği ihtimali araştırılmış ve aşağıda değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Ahmet Gazi Zâviyesi-Balat

Evliya Çelebi, Şâhidî’den 100 yıl kadar sonra Ayasuluk üzerinden Kuşadası’na oradan da Balat’a gider. Çerçini kasabası dediği Bafa kıyısındaki Serçin köyünü gördükten sonra Mandalıyat’a günümüzdeki Selimiye’ye ulaşır. Nedense Milas’a inmeden geri gelir Söke’ye uğrar ve Kürdler dediği Germencik üzerinden Aydın Güzelhisarı’na varır. Şâhidî’nin “Söke” den söz etmesi üzerine Aydın’ın Söke ilçesi Balat mahallesinde bulunan Milet Antik Kenti’ne dört defa yaptığımız ziyarette, Milet Müzesi Müdürü Arkeoloji ve Sanat Tarihi uzmanı Hasibe Akat İslam ile 05.02.2024 tarihinde sahada yapılan görüşmede, Humeytepe mevkiinde Aslanlı Liman’ın hemen güneyinde bulunan vaziyet planında çizilmiş 13 numaralı yerin “Mescit ve Köşk” ismiyle belirtilmiş Ahmet Gazi Zâviyesi’nin olduğu bilgisi alınmıştır. Ancak müze müdürünün açıklamasından zâviye olarak tespit edilmiş bu yapının bulgularından bir Mevlevihâne olarak tanımlanamayacağı öğrenilmiştir. Hankâh olarak nitelendirilmesi mevcut mimari plan açısından daha isabetli bir yaklaşım olmalıdır.² Selçuk Üniversitesi emekli öğretim üyelerinden Sanat Tarihi uzmanı Remzi Duran’ın doktora konusu olan bu yerin izahına göre ise, doğru mekân üzerinde isabetli tespitler yaptığımız teyit edilmiştir. Devşirme antik taş malzemenin yanı sıra, moloz taş ve tuğla önemli ölçüde kullanılmış, âbidevî taş kapıyla içeriye giriş sağlanmış, sonradan kubbelerin çökmüş olduğu bu anıtsal yapı yüksek kod seviyesinde yapılmıştır. Tekke veya zaviye binasının tevhidhânesi olarak inşa edilmiş olan mekânın sadece tarikat ayinlerinde kullanıldığı bilinmektedir. Yapının kitabesinin olmaması sıhhatli bir tarihlendirme yapılmasına müsaade etmese de yapı tekniği ve malzemesi bakımından tipik XIV. Yüzyıl özellikleri göstermekte ve yerleşim yeri dışında bulunması ve yakınında haziresinin varlığı sebebiyle zâviye olarak nitelendirilmesi bilimsel bir kriter olarak değerlendirilir (Duran, 1995, s.195). Balat’taki Milet antik kenti içerisinde restorasyonu tamamlanmış bulunan İlyas Bey Külliyesi’nin dış avlusunda bulunan hazireye ait kabir şahiteleri incelendiğinde, üzerinde Farsça mısraların

² Aydın Adnan Menderes Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Türk İslam Sanatları Ana Bilim Dalı öğretim görevlisi Dr. Mükerrrem Kürüm ile makamında yapılan görüşmeye göre, Balat’taki zâviye Ahmet Gazi Hankâh’ı olarak tespit edilmiş bir yapı olduğunu, bu yapının iki birimden oluştuğunu ve iki kubbesi varken bunların yıkıldığını, Ahmet Gazi’nin o dönem içinde inşa ettirdiği en güzel yapılardan biri olduğu bilgisini edinilmiştir.

bulunduğu Mevlevî sikkesi formu taşıyan en erken 1364 ve en yakın 1877 tarihli mezar taşlarına rastlanmıştır. Hafsa Hatun’a ait olan bir Mevlevî simgesi taşıyanın dışında diğer Mevlevî şâhidelerin çoğunda isimler yoktur. Şâhidelerde çoğunlukla Selçuklu bezemeleri kullanıldığı tespit edilmiştir. Sahadaki bulgulardan tarafımızca elde edilen bu tespit, Balat’ta Mevlevî bir cemiyetin yaşam sürmüştüğüne işaret etmektedir. 1562-1563 yıllarına ait Menteşe Sancağı Evkaf Defteri’nde Ahmet Gazi Bey’in Balat’ta bir Mevlevihâne yaptırdığı bilgisi mevcuttur (Duran, 1995, s.195). 15.02.2024 tarihinde İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Feridun M. Emecen ile gerçekleştirilen yazışmalara göre, “Türkolog ve tarihçi Paul Wittek’in *Menteşe Beyliği* kitabında esasen Ahmet Gazi Mevlevihanesi vardır fakat, Wittek nerede bulunduğunu belirtmemiştir” diye bir bilgi sağlanmıştır. Menteşe Beyliğinin Beçin kalesindeki son kumandanı ve son Menteşe Beyi ve aynı zamanda Mevlevî olan Ahmet Gazi’nin (1375-1391), Muğla’nın Milas ilçesi Beçin köyünde de kendi adıyla anılan medrese içinde bir türbesi vardır (ö.1391). Türbenin bulunduğu ören yerindeki arkeolojik kazı alanına yaptığımız 5 ayrı ziyarette, kazı başkanlığını yürüten Prof. Dr. Kadir Pektaş’a yönelttiğimiz suallerimizde anonim üç zaviyenin bulunduğunu ancak bunların hiçbirini için Mevlevihâne olduklarını bilimsel olarak söyleyemeyecekleri gibi hangi tarihe ait olduğunun belli olmadığı bilgisi edinilmiştir. Kazıların hali hazırda sürdüğü bu arkeolojik sahada henüz gün yüzüne çıkarılmamış yapıların mevcudiyeti, ilerleyen süreçte suallere cevap olması beklenmektedir. Beçin ve Balat bölgesinde yapılan bu araştırmalar, İbrahim Şâhidî’nin hangi zâviye veya tekkeye misafir olduğu bilgisine netlik sağlamamakla birlikte eserinde söz ettiğini tahmin ettiğimiz Söke köyü ve buradan kasıt Söke’nin Balat yerleşim yeri olması muhtemeldir ve en kuvvetli ihtimal olan Ahmet Gazi Zâviyesi’ne misafir olduğudur. 1375 yılından önce Menteşe beyliğinin başına geçen Menteşeoğlu Ahmet Gazi Balat’ın hakimidir. Kendisi bir Mevlevî olmakla birlikte Balat’ta bir Mevlevihane inşa ettirdiğini ve bu Mevlevihane için Balat’a bağlı Afşar köyünün vergileriyle bazı diğer vergileri vakfettiği kaynaklarda yer almaktadır (Erdoğan & others, 2020, s.25).

Aydın Güzelhisâr Mevlevihânesi

Günümüzde Aydın ili Efeler ilçesi merkezinde Ramazan Paşa Camii’nin karşısına gelen yerdeki Mevlevihâne bakiyesi hakkında, 1671 yılında buraya ziyarete gelen Evliya Çelebi’den edinilen bilgilere göre, “ve Ramazan Efendi Cami’nin kurbunda çarşı içinde bir ma’mur [u] abadan mevlevihânesi vardır...” ifadesine dayanarak bir Mevlevihânenin varlığından söz edilmektedir (Çelebi, 2005, ss.155-156). Söz konusu Mevlevihâne, 1928 sularında çekilmiş bir fotoğrafta yarı yarıya yıkılmış biçimiyle görüldüğü, Ramazan Paşa Camii minaresinden çekilmiş fotoğrafta Karanlık köprüye uzanan çarşı içindeki yol üstünde sekizgen planlı, bu özelliği ile Kütahya Dönenler Camii Mevlevihânesi’ni anımsatan bir yapının bulunduğu, savaş yıkımı nedeniyle ortadan kalkışı hızlanmış olan bu Mevlevihânenin şimdiki Barbaros caddesinin Gazi Bulvarı ile buluştuğu köşenin

gerisinde, ana caddeden biraz içerisinde yer aldığı kaydedilmektedir (Tül, 2013, s.156). 05.02.2024 tarihinde Aydın Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'na tarafımızdan yapılan müracaatla elde edilen tapu parsel bilgileri ve yukarıda adı geçen Dr. Mükerrerem Kürüm'ün akademik bulguları çerçevesinde, Aydın il merkezi Veysipaşa mahallesi, 413/19 Ada-Parsel kayıtlı yerde XVI-XVII. Yüzyıla ait bir Tevhidhâne ve Gusülhâne bakiyesi fiziken tespit edilmiştir. Kurucusu Sadece iki kabirden ibaret olan hazire mevcuttur, bunlardan bir tanesi Kaltakçı Nazır Dede'nin kabridir diğeri ise Kesikbaş Dede'nin kabridir. Metruk alanda iki birimli ve kubbeli bir hamam bakiyesi ile tevhidhânenin duvar bakiyesi olan 100x300cm ebatlarında yığma taş duvardan başka günümüze yüzeyde hiçbir kalıntı kalmamıştır. Çevresinde apartman ve evler vardır.

Kemer Seyahati

Söke'den kuzeye doğru on saatlik yürüme mesafesinde bulunan Aydın Livâsı'nın Kemer adlı köyünde Baba Acem ve Şâhidî üç günlüğüne misafir olurlar. Köy ahalisinin Şâhidî'nin irfanına hayran kalması üzerine ısrarla onları bir zaman misafir etmek isterlerse de Şâhidî, Divâne Mehmed Çelebi'yi aramakta ve onların bu tekliflerini kabul etmemektedir. Tekrar Bursa'ya doğru yola koyulurlar fakat oraya gitmenin gerekmediğini gönlünde sezer. Çelebi'nin Hac dönüşü Karaman tarafında olacağını düşünür, önce Afyon'a gidip, sonra Paşa Çelebi'den icâzet alıp ardından Konya'da Hz. Mevlâna'nın türbesini ziyaret ederek Karaman'a yönelmesi fikri hâsıl olur. Ne var ki Afyon'a yaklaştıklarında kulağına yine Sultan Divâne'nin sadâsı gelmiştir. Çelebi "Ey Şâhidî sana yetiştim" demektedir. Şâhidî o esnada cezbeye gelip semâya başlar. Kendinden öyle geçmiştir ki belindeki kemer çözülüp düşmüştür, kendine gelir ve Baba Acem'i bu sadâdan haberdar eder. Baba Acem ona ya delirdiğini ya da sara hastalığına tutulduğunu, aklını başına devşirmesini söylemektedir. Lâkin bu kerameti izah edemez, Baba Acem'e aklın bu olayı anlamada aciz kalacağını söyler (Şimşekler, 1998, s.22).

Çukurköy Seyahati

Kütahya yakınlarında Çukurköy adında bir Mevlevî köyü bulunmaktadır. Kemer köyünden ayrılan İbrahim Şâhidî gece orada misafir olur, burada Çelebi'nin müritleriyle sohbet meclisleri düzenlerler, Çelebi hakkında sohbet ederler. Sabah olduğunda şehirden gelen bir kişi Çelebi'nin Mekke'den dönüp o vakit Kütahya'da bulunan amcazâdesi Paşa Çelebi'nin evinde konuk olduğunun haberini verir. Şâhidî hiç vakit kaybetmeden Kütahya'ya doğru yola koyulur (Şimşekler, 1998, s.22). XV. Yüzyılda Çukurköy, Osmanlı iktidarınca Mevlevihane'ye (tahminimizce Kütahya Mevlevihânesi olmalıdır) vakfedilmiş bir köydür. Kütahya'nın 45 km kadar kuzey batısında bulunan Çukurköy, Cumhuriyetten sonra 1987'de Tavşanlı ilçe belediyesine bağlanmış Kütahya'nın bir köyü iken 2009 yılından bu yana mahalle statüsüne geçmiştir (İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü, 1978, s.557). Kanaatimize göre, Şâhidî'nin Kütahya'ya gitmesinden önce buraya yönelmesi ve

konaklamasının nedeni, bir Mevlevî köyü olan Çukurköy'ün Mevlevî geleneğinin yaşanması ve yaşatılması sebebiyle 'Tavşanlı'nın çok yakınında bulunması olarak değerlendirilebilir. Sonradan 'Tavşanlı'da XVIII. Yüzyılın ilk yarısında münferit bir Mevlevîhâne kurulacaktır.

Kütahya Seyahati

Şâhidî, 1494'te Kütahya'ya varır, burada Sultan Divâne ile ilk kez karşılaşır ve bu tanışmalarını *Gülşen-i Esrâr*'ında şu şekilde nakleder:

“Sultan, Paşa Çelebi'nin makamına inmişti. O sırada Paşa Çelebi Kütahya'ya mütevellî olmuş, Emir Âdil de babası ile orada olup Şâhidî'yi beklemekteymiş. O sabah vakti Paşa Çelebi'nin makamına ulaşır. Mezarlık Camii'nde namaz kılar. Paşa Çelebi'nin nedimleri Şâhidî'yi görünce sonsuz saygı ve sevgide bulunurlar ve Hâce geldi diyerek Emir Âdil'in annesine haber verirler. O da hemen bir halı gönderir ve Sultan'ın yanına sererler ve o servere haber verirler. Şehrin ileri gelenleri Sultan'ı ziyarete gelmişlerdir. Şâhidî'nin geldiği haberini duyunca kemal sahibi tatlı dilli bir vaizdir diyerek kendisine övgüde bulunurlar. Daha sonra nedimler Şâhidî'yi o hazretin yanına davet ederler. Eşiğe varınca Sultan'ın yüzünü görür. Şâhidî duygulu bir halde ağlamaktadır. Konukların hepsi kalkar, o ise sakinleşmiş, Sultan'ın önünde ayakta durmaktadır. Sultan, “bu yaygı sizin içindir” buyurur. Durumu Sultan tarafından anlaşılmıştır. Şâhidî heyecanını az da olsa kontrol eder, yanına oturur. Gerçekte arzu ettiği Sultan Divâne ile başbaşa kalıp sohbet edebilmektir. Bu niyetini sezmiş olan Sultan Divâne misafirlerini kısa bir müddet ağırladıktan sonra kendilerini uğurlar ve meclis boşalır. Bu şaşkınlıkla Şâhidî tarifi kendilerinde mahfuz bir hissiyat ve cezbeyle pîriyle beraber muhabbet eder. (Şimşekler, 1998, ss.23-24).

Bu kavuşma adeta Hz. Mevlâna ile Şems-i Tebrizî'nin 30.11.1244 tarihinde vuku bulan buluşmalarından 250 sene sonra tekerrür eden bir buluşma olmuştur.

Mevlevîlik Tarikatının Kütahya'ya gelişi Mevlâna'nın oğlu Sultan Veled zamanına rastlar. Sultan Veled Germiyan Beyi I. Yakup Bey zamanında (1300-1340) Konya'dan Kütahya'ya gelmiştir. Kütahya fâtihisi olarak ünlenen Hezâr Dînârî (Emir İmadüddin), Sultan Veled'e bağlı bir Mevlevîdir ve şeyhin isteği üzerine şu anki Mevlevîhânenin (Dönenler Cami) yanına bir mescit inşa etmiştir. Buradaki Mevlevîhâne 1329 yılında yeniden inşa edilmiş ve dergâhın ilk şeyhi Celâleddin Ergun Çelebi olmuştur (Varlık, 1974, s.46). Germiyanogulları döneminde Kütahya'da Mevlevîlik hızla yayılmış, Germiyan Beyi I. Yakup, Ulu Ârif Çelebi'ye intisap etmiş, Mevlevîlik için vakıf ihdas etmiş ve pek çok araziye bu vakfa bağışlamıştır (Eravcı, 2002, s.204). Ulu Ârif Çelebi şehrin önemine binaen şehri ziyaret etmiş, Germiyanogulları ile iyi bir diyalog kurmuş, buradaki dergâhta Mevlevî ayini icra etmiştir. Artık bu dönemden sonra Kütahya, Mevlevîlik için önemli bir merkez haline gelmiş buradaki Mevlevîhâne Afyonkarahisar ve Konya'dan sonra üçüncü büyük dergâh olmuştur. Germiyan Beyi Süleyman Şah ile eşi Mevlâna'nın torunu Mutahhara Hatun'un kızı olan Devlet Hatun, Yıldırım Bâyezid'in hanımı olmuş, 'Tavşanlı' ise Devlet Hatun'a çeyiz olarak verilmesiyle,

Osmanlılara geçmiştir. Böylelikle Mevlevîlik tarikatı gerek Kütahya gerekse Tavşanlı ve çevresinin sosyo-kültürel yaşamında çeşitli etkinlikler meydana getirmiş, bu toprakların Osmanlı dünyasında gelişen tasavvufî hayatın da merkezi konuma gelmesi sağlanmıştır (Eravcı, 2006, s.673). Muğlalı İbrahim Şâhidî'nin Çukurköy, Tavşanlı ve Kütahya'ya kadar yaptığı seyahatlerden anlaşılmaktadır ki, literatürde yer almış Mevlevî temsilcileriyle beraber yaşanan tasavvufî yaşamın, Batı Anadolu ve İç Ege Bölgesinde ziyadesiyle hâkim olduğudur.

Şâhidî, Çelebi'ye intisap ettikten sonra seyahatleri haricinde ne kadar süre bir arada oldukları ve neler yaptıkları hakkında bilgi vermemiştir.

Muğla'ya Dönüş

İbrahim Şâhidî, 1500 yılına gelindiğinde artık Muğla Mevlevihânesi'nde postnişindir bir taraftan da halkı irşad etmeyi sürdürmektedir. Sahih Ahmed Dede'ye göre Şâhidî 33 yaşındayken (1503) göre geleneğin, 64 yaşında olan Sultan Divâne, Şâhidî'yi Muğla'da ziyaret etmiş onun evinde kalmıştır. *Mesnevî*'nin ilk 18 beytini okumuştur. Evliyâ Çelebi *Seyahatnamesi*'ndeki bilgilere göre, Şâhidî çocukların eğitimiyle de uğraşmaktadır. 1544 yılında bir okul kurmuş, bu sıbyan mektebinde 1000 kadar çocuk eğitim alır. 1514 yılında yazdığı ilk eseri *Tuhfe-i Şâhidî* 'yi 44 yaşında, 1530 yılında telif ettiği *Gülşen-i Terhîd* 'i 60 yaşında, 1536 yılında kaleme aldığı *Gülşen-i Vahdet* 'i 66 yaşında ve son eseri olarak bildiğimiz, kendisi ve şeyhi Divâne Mehmed Çelebi hakkında bilgiler veren tek kaynak *Gülşen-i Esrâr* 'ı 74 yaşındayken Muğla Mevlevihânesi'nde postnişin olduğu dönemlerde yazdığını düşünmekteyiz. Diğer eserlerine ait tarihlendirme bilgisine ulaşamadığından nerelerde ve hangi yıllarda yazıldığı belli değildir.

Karahisâr-ı Sâhib (Afyonkarahisâr) Seyahati

Divâne Mehmed Çelebi'nin kaynaklara göre ve günümüzde naklediliş şekline göre; 1529 veya 1546 yılında vefat ettikten sonra, İbrahim Şâhidî'nin onun kabrini ziyaret etmek maksadıyla her yıl Karahisâr'a (Afyonkarahisar) geldiği tarihî kaynakların uzlaştığı bir bilgidir. Bu ziyaretlerin sonuncusu ise 1550 yılında gerçekleşmiştir. Şâhidî, bu yıl oğlu Şuhûdî ile birlikte Afyonkarahisar Mevlevihânesi'ne gelmiş, ziyaretinin kırkıncı günü onu Muğla'ya geri göndermiştir. Ziyaretinin 120. günü ise İbrahim Şâhidî Dede burada Hakk'a yürümüştür. Karahisâr-ı Sâhib Sultan Divâne Mevlevihânesi (Afyonkarahisâr Mevlevihânesi) içerisinde Sultan Divâne'nin ve ailesinin merkadlerinin bulunduğu yere defnedilmiştir (Çıpan, 2022, s.43).

Sonuç

İbrahim Şâhidî, Mevlâna'ya ve *Mesnevî-i Manevî* 'ye olan bağlılığını ifade ettiği satırlarına *Gülşen-i Esrâr* adlı eserinde aşağıdaki şekilde yer verir,

به من از داد حق شد کشف - و آسان شد دریای عرفان مثنوی دان

“İrfan deryası Mesnevî bana Allah tarafından keşfettirildi ve kolaylaştırıldı.” (Şâhidî Dede, 1544).

Sonuç olarak Mevlânâ Celaleddîn-i Rumi'nin “Ömrümün hülâsası sadece şu üç kelimedir; hamdım, piştim, yandım” deyişi nefsin kemâl olma yolunda Muğlalı İbrahim Şâhidî'nin benliğinin pişme serüveninin tam ifadesidir. Onun maneviyatında oluşan rahatsızlıklarını, gönlünün sükunet bulamayışıyla süren bu rahatsızlıkların verdiği mesajların, tercih ettiği Hak yola olan davetiye mahiyetindeki içeriklerini kendisinin olgunlaştıkça idrak ettiği gözlemlenmektedir. Davetiye mahiyetindeki her bir problemi, kendi sürdüğü yolu üzerindeki çözümleme metotlarını, samimiyetini, sabrını ve dirayetini, ikmal ettiği zâhiri irfanını bâtınıyla da tahakkuk ettirmiş olduğunu tespit edebildiğimiz kadarıyla edebi faaliyetlerinden ve seyahatlerinden izlenebilmektedir.

Muğlalı İbrahim Şâhidî'nin Muğla'dan başlattığı seyahatlerini, onun ardından fiilen izini sürerek tespit ederken, makalede kronolojik sıralamaya dikkat edilmiştir.

Muğlalı İbrahim Şâhidî'nin seksen senelik ömründe Muğla ilinden başlayan ilim irfanla bezeli, iştiaqla dolu seyahatlerinde onun Mevlevilik yolunda fiziken, ruhen ve ilmen verdiği emeklere dikkat çekilmiştir. On üç adet edebi eser veren edip yönüyle ve bin kadar çocuğa verdiği tedrisatla eğitimci yönüyle, halkı irşâd etmede derin birikimleriyle adının Ege Bölgesi Mevleviliğinde kıymetle anıldığı; zamanının doğru yolda ilerleyen müderrislerini bulmada, diğerlerini yermeye oldukça hassas davranan keşif sahibi Şâhidî Dede'nin, Ege Bölgesi Mevleviliğine olan hizmetlerinin neler olduğu, bunları nasıl ifâ ettiği hususiyetle onun seyahatleri üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır.

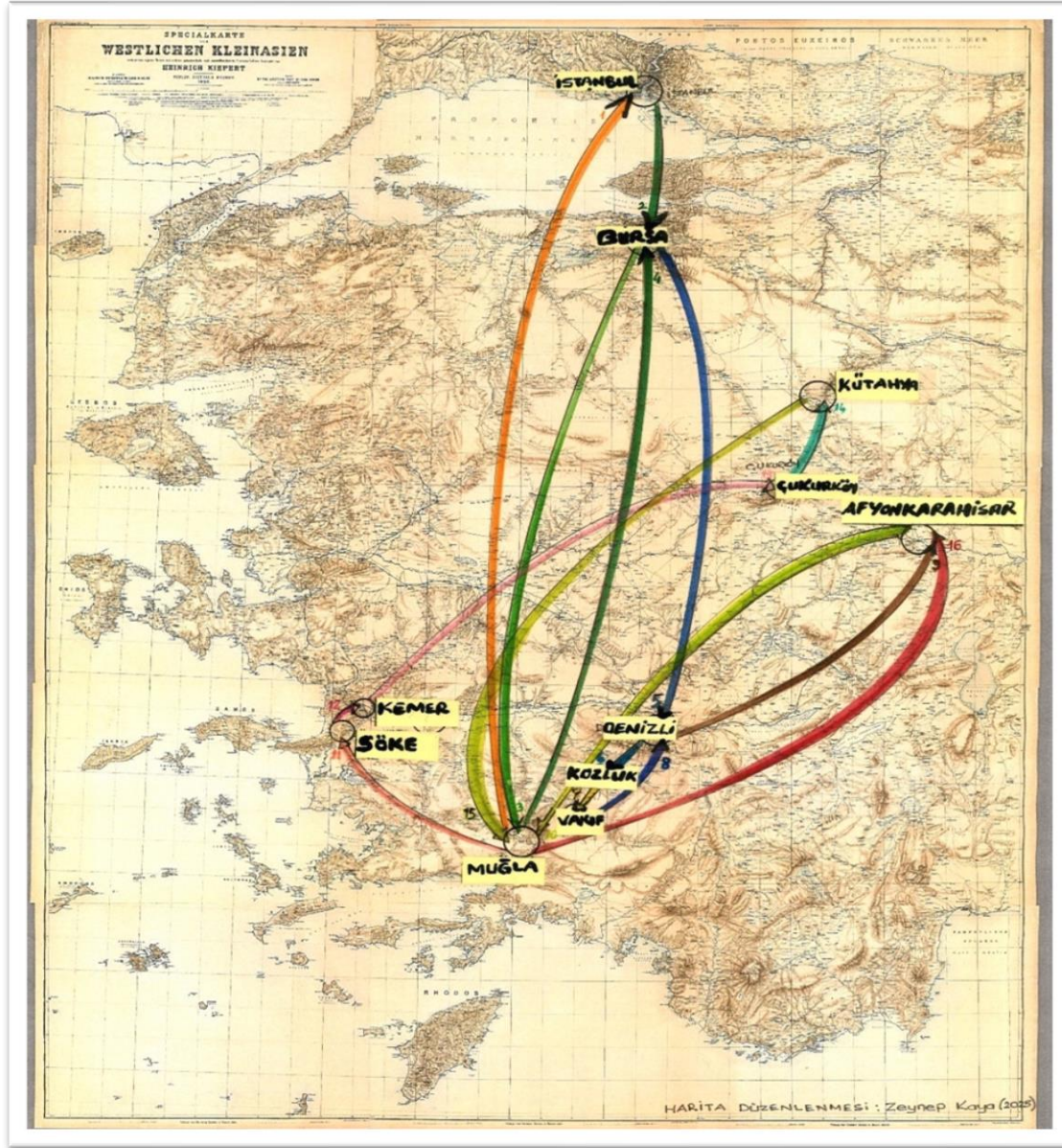
Tasavvufî şahsiyetlerin biyografilerinde sıkça karşımıza çıkmakta olan “seyahat” kavramı ile seyr u sulûkunu eş zamanlı icrâ eden tasavvuf erbabından Şâhidî Dede'nin sadece coğrafi seyahatlerinin incelemelerini yaparken XV-XVI. Yüzyılda mevcut bulunan mevlevihânelerin günümüzdeki mimari durumları ve ahvalleri; dönemin bürokrasisiyle Mevlevilik arasındaki münasebetler ve günümüzde Ege Mevleviliğinin ve Mevlevihanelerinin son durumları tarafımızdan incelenmiş akademik anlamda ortaya koyulmuştur. Bazı ihmallerle, usulsüzlüklerle karşılaşmıştır. Tarafımızca ortaya koyulan bu araştırma sonuçları Şâhidî Dede'nin seyahatlerinin manevî, fiziki, ilmi boyutları incelenirken ortaya çıkmıştır. Umulur ki; Muğlalı İbrahim Şâhidî Dede'nin faaliyetlerinden biri olan seyahatleri üzerinden tespit edilen eksik konuların ilerleyen yıllarda ilmen ve bürokratik yönden tamamlanabilmesi temennimizdir.

Kaynaklar

- Afifi, E.-A. (2000). *Fusûsü'l-bikem okumaları için anahtar* (E. Demirli, çev.). İz Yayıncılık. (Orijinal çalışma 1946'da yayınlandı)
- Başbakanlık Arşivi (t.y.). *Tabrir defteri: C. No: 337, vr. 205b*.
- Başbakanlık Arşivi (1562). *Tapu defteri No: 338-Evkaf*.
- Binark, İ. & others (1995). *166 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri 937/1530: Hüdâvendigâr, Biga, Karesi, Saruhan, Aydın, Menteşe, Teke ve Alaiye Livâları*. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı.
- Bursa Büyükşehir Belediyesi. (2009, Haziran). *Bursa Kütüğü: Hayreddin (Bursa Kitaplığı)*.
https://www.bursa.bel.tr/yayinlar_pdf_viewer?id=2464#dflip-katalog/173/
- Çelebi, E. (2005). *Evlîya Çelebi seyahatnamesi, 8.Kitap* (S. A. K. Y. Dağlı & R. Dankoff, Ed.). Yapı Kredi Yayınları. (Orijinal çalışma 1742'de çoğaltıldı).
- Çıpan, M. (2014). *Muğlah Şâhidî Dede*. İlim Yayma Cemiyeti Muğla Şubesi Yayını.
- Çıpan, M. (2022). *Pîr-i Sâni Divânî Mehmed Çelebi*. İstanbul ve Musikî Araştırmaları Derneği Yayını.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı. (1910). *Tavas kazasına bağlı Körtekid karyesinin Bozdoğan kasabasına, Kozluk, Kesre, Bilanid, Birun, Muradlar, Gazallar, Taşlı ve Börekoğlu karyelerinin Muğla'ya bağlanmaları*. <https://www.devletarsivleri.gov.tr/sayfalar/Arama/Arama.aspx>
- Duran, R. (1995). *Menteşe Beyliği mimarisi* [PhD Thesis]. Selçuk Üniversitesi.
- Eflâkî, A. (1973). *Ariflerin menkıbeleri*. (T. Yazıcı, Çev.). Hürriyet Yayınları. (Orijinal çalışma 1353'te yayımlandı).
- Emecen, F. (1992). Balat. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 5, 4-7.
- Eravcı, M. (2002). *Sultan Divâne ve Afyonkarahisar'da Mevlevilik*. Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları.
- Eravcı, M. (2006). 'Tavşanlı'da Mevlevilik ve Mevlevihâne. *Uluslararası Düşünce ve Sanatta Mevlâna Sempozyumu Bildirileri*, s.673.
- Eravcı, M. (2011). *Sultan Divânî ve Afyonkarahisar'da Mevlevilik*. Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları.
- Erdoğan, Â. & others. (2020). *Balat ve Çine vakıfları*. Palet Yayınları.
- Esrar Dede, (1797). *Tezkire-i Şuara-yı Mevlevîye*. Mevlâna Müzesi İhtisas Kütüphanesi, No:1502.
- Genç, İ. C. (2018). *Söke bir güzel Anadolu, Cilt I*. Gazi Kitabevi.
- Göçgün, Ö. (2015). Mevlevî Şairi Fenayi Dede. *Geçmişten Günümüze Denizli Dergisi*, 43.
<http://dergi.csavakfi.org.tr/sayilar/sayi43/files/assets/common/downloads/page0005.pdf>
- Gölpınarlı, A. (1983). *Mevlâna'dan sonra Mevlevilik*. İnkılâp-Aka Yayınevi.

- Gölpınarlı, A. (2006). *Mevlâna'dan sonra Mevlevilik*. İnkılâp Yayınevi.
- Işıtan, İ. (2020). *Sufî psikolojisi yazıları 1: Manevi benlik gelişimi*. Divan Kitap.
- İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü. (1978). *Türkiye mülkî idare bölümleri*. İçişleri Bakanlığı Başbakanlık Basımevi.
- İlgar, Y. (2012). *Karahisâr-ı Sâhib Sultan Divânî Mevlevihânesi ve Mevlevî meşhurları*. Afyonkarahisâr Belediyesi Yayınları.
- Kara, M. (1993). Cünunî Ahmed Dede. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 8, 130.
- Konevî, S. (2002). *İlâhî nefhalar* (E. Demirli, Çev.). İz Yayıncılık.
- Lâtîfî (1990). *Lâtîfî tezkiresi, Tezkiiretü's-şuara ve Tabsiratü'n-Nuzamâ* (M. İsen, Ed.). Kültür Bakanlığı Yayınları. (Orijinal eser 1546'da yayımlandı, Raşid Efendi Nüshası).
- Merter, M. (2024). *Dokuz yüz katlı insan*. Ketebe Yayınları.
- Onur, A. S. (1925). Afyonkarahisâr'da Nur Dergisi, Karahisâr Büyüklerinden Fânî Dede. *Muallimler Birliği Yayınları*, 5(17).
- Sâkîb Dede, M. (1866). *Sefîne, III*, Matbaa-yı Vehbiyye, 58-60.
- Şâhidî Dede, İ. (1544). *Gülşen-i esrâr*. Mevlâna Müzesi İhtisas Kütüphanesi.
- Şimşekler, N. (1998). *Şâhidî İbrahim Dede'nin Gülşen-i esrâr'ı, tenkitli metin-tablil* [PhD Thesis]. Selçuk Üniversitesi.
- Şimşekler, N. (2002). Şâhidî Dede'nin Gülşen-i Esrâr'ına Göre Afyon ve Çevresinde Mevlevî Muhitleri. *VI. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu-Bildiriler*, 309-317.
- Tanrıkorur, B. (2000). *Türkiye Mevlevihânelerinin Mimari Özellikleri: C II* [PhD Thesis]. Selçuk Üniversitesi.
- Tül, Ş. (2013). *Bitek topraklar üstünde Aydın*. Ege Yayınları.
- Uludağ, S. (2022). Keşf. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 25, 315-316.
- Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi. (t.y.). *Mevlevihane Vakfı/Şemseddin Zâviyesi*, Esas Defter 8/5 (Sıra 549, Defter No: 1993, s. 19).
- Varlık, M. Ç. (1974). *Germiyan-oğulları tarihi*. Atatürk Üniversitesi Yayınları.

Ekler

Görsel 1. Batı Anadolu Haritası: XV.-XVI. Yüzyıl: Muğlalı İbrahim Şâhidî'nin Seyahatleri

Asia Minor [Harita], David Rumsey Arşivi,

<https://www.davidrumsey.com/luna/servlet/view/search?q=western+part+asia+minor+map&annot+Search> (e.t.

14.01.2025). Çizim ve düzenleme, Zeynep Kaya, 20.01.2025, Muğla.

Görsel 2. *Muğla Mevlevihânesi/ Şâhidî Cami*

Muğla Mevlevihânesi Güney Batıdan dış görünüm.

Zeynep Kaya Arşivi-14.10.2021-Muğla

Görsel 3. *Muğla Mevlevihânesi Türbe Kısmı*

Hüdâyi Sâlih ve Şuhudî Hazretlerinin Türbe İçindeki Kabirleri

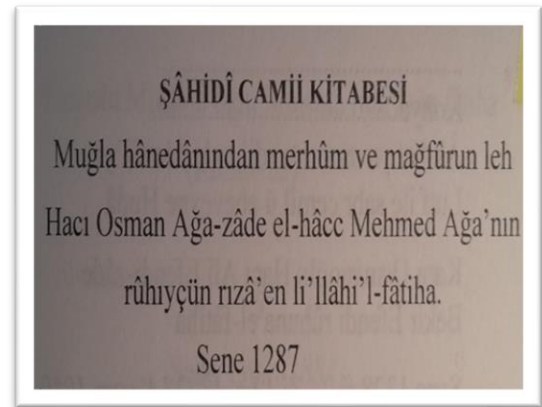
Zeynep Kaya Arşivi, 14.10.2021, Muğla.

Görsel 4. Muğla Beylikler Haritası

XIV. Yüzyıl Menteşe Beyliği Muğla Haritası

Harika - Kemali Söylemezoğlu Arşivi. Düzenleme Zeynep Kaya.

Görsel 5. Muğla Merlevihânesi/ Şâhidî Cami Kitabesi

Şâhidî Cami Kapı Üzerinde Osmanlı Türkçesi ile Yazılmış Kitabe Levhası ve Lâtîn Harfleriyle Çevirisi

Zeynep Kaya Arşivi, 14.10.2021, Muğla.

Görsel 6. *Sahn-ı Seman Akdeniz Medreselerinin Kitabesi*

Kitabelerin Kitabı Fatih, Fatih İlçesi Türk İslam Devri Kitabeler Envanteri, Foto. Nurullah Delibaş, Fatih Belediye Başkanlığı, İstanbul: 2016, s.359

Görsel 7. *Sahn-ı Seman Akdeniz Medreseleri*

Şâhidî'nin İstanbul'da Fatih Medresesi'nde Eğitim Aldığı Sahn-ı Seman Akdeniz Medreseleri
Mehmet İpşirli, Büyük İstanbul Tarihi, Sahn-ı Seman Akdeniz Medreseleri, s.2.

<https://istanbultarihi.ist/assets/uploads7pdf/osmanli-istanbulunda-geleneksel-egitim-ve-ulema-331.pdf>

(e.t. 14.01.2025).

Görsel 8. *Yıldırım Han Külliyesi*

Şâhidî'nin ikinci seyahati olan Bursa'daki eğitim gördüğü Yıldırım Han Medresesi.

<https://www.bursamuze.com/sultan-yildirim-bayezid-kulliyesi> (e.t. 14.01.2025).

Görsel 9. *Denizli Beylikler Dönemi Haritası*

Denizli (Lâzıkıyye), Kozlar ve Vakıf Köylerinin Konumlandığı XV. Yüzyıl Aydınogulları Beyliği Haritası, Harika-Kemali Söylemezoğlu Arşivi. Düzenleme Zeynep Kaya.

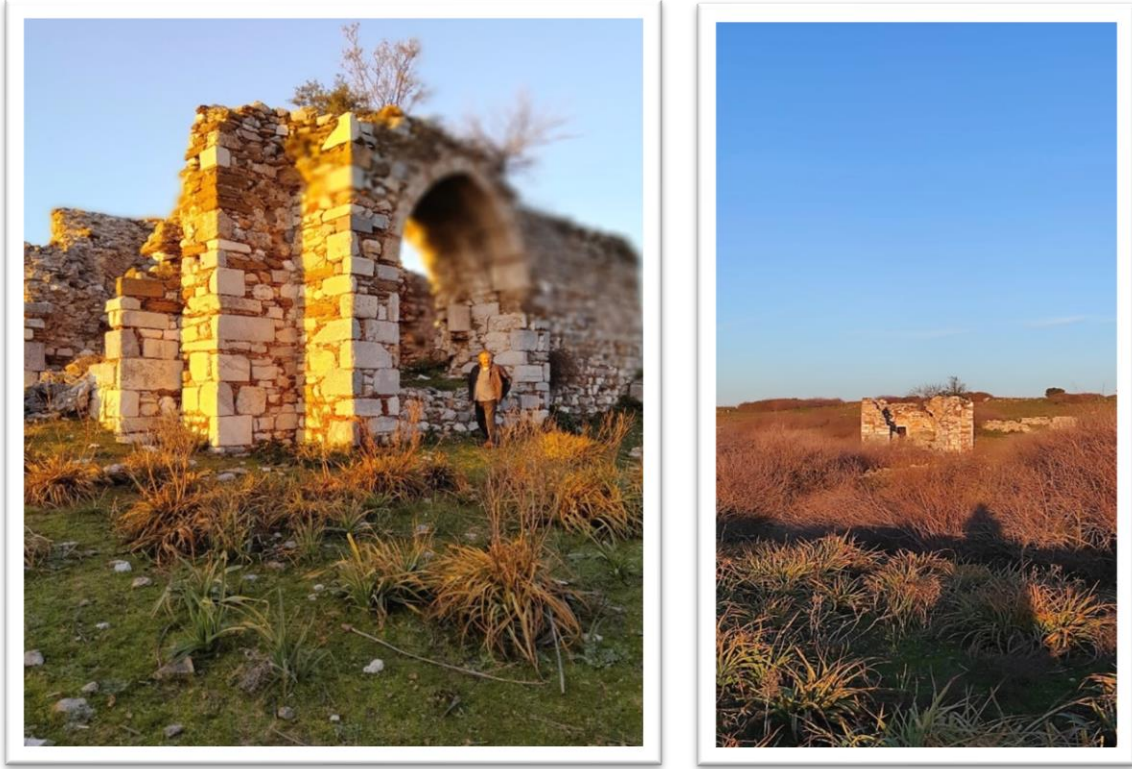
Görsel 10. *Karabisâr Kalesinden Afyonkarabisâr Sultan Divâne Mevlevihânesi*

Güven Sevensan (M.A) Arşivi, 23.05.2024. Altındağ Belediyesi Kültür ve Tabiat varlıklarını Koruma Şube
Müdürlüğü, Ankara.

Görsel 11. *Aydın (Güzelhisar) Mevlevihânesi*

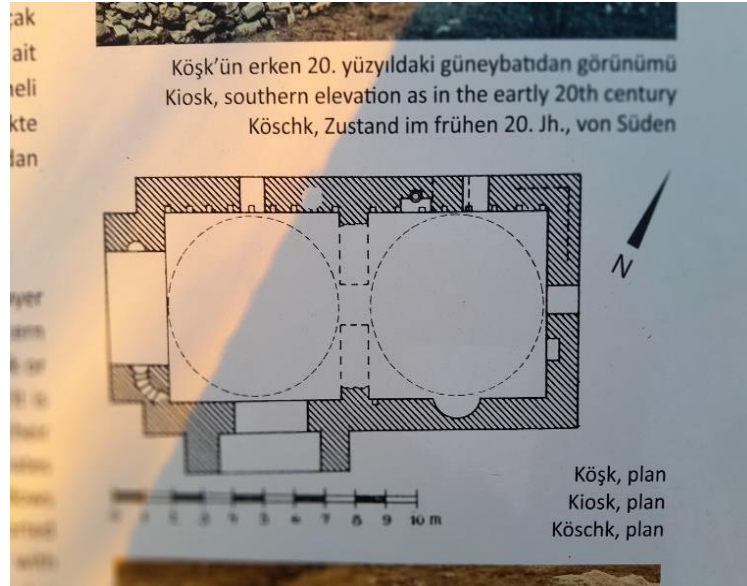
Sol kısımda sekizgen planlı bugün yerinde olmayan Mevlevihâne yapısı. Şükrü Tül, 2013. *Bitek Topraklar Üstünde Aydın*. İstanbul Ege Yayınları. s. 154. Şükrü Tül Koleksiyonu, 1925.

Görsel 12-13. *Aydın-Söke, Balat: Ahmet Gazî Zâviyesi*

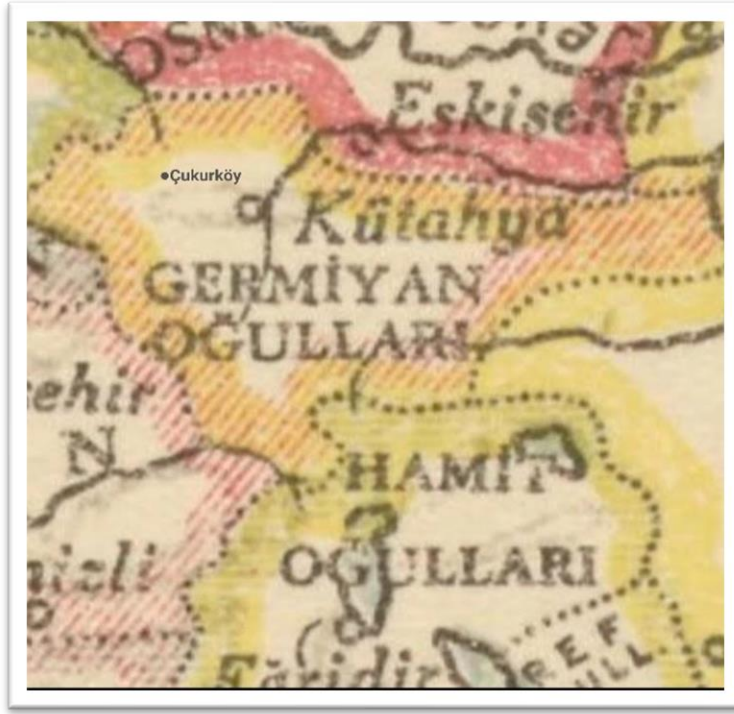
Söke'nin Balat Mahallesinde Bulunan Milet Antik Kenti Ören Yeri Ahmet Gazi Zaviyesi.

Zeynep Kaya Arşivi, 05.02.2024, Aydın, Söke, Balat.

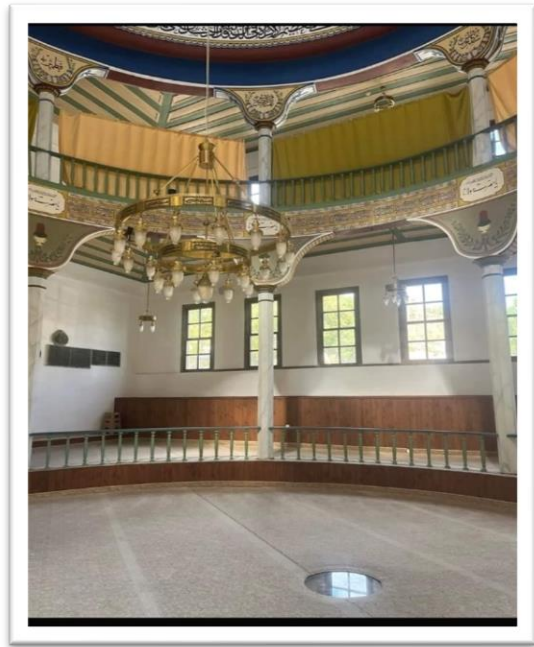
Görsel 14. *Aydın-Söke, Balat: Milet Antik Kenti Ahmed Gazî Zâviyesi-(Köşk) Planı*

Zeynep Kaya Arşivi, 05.02.2024, Aydın, Söke, Balat- Milet Antik Kenti

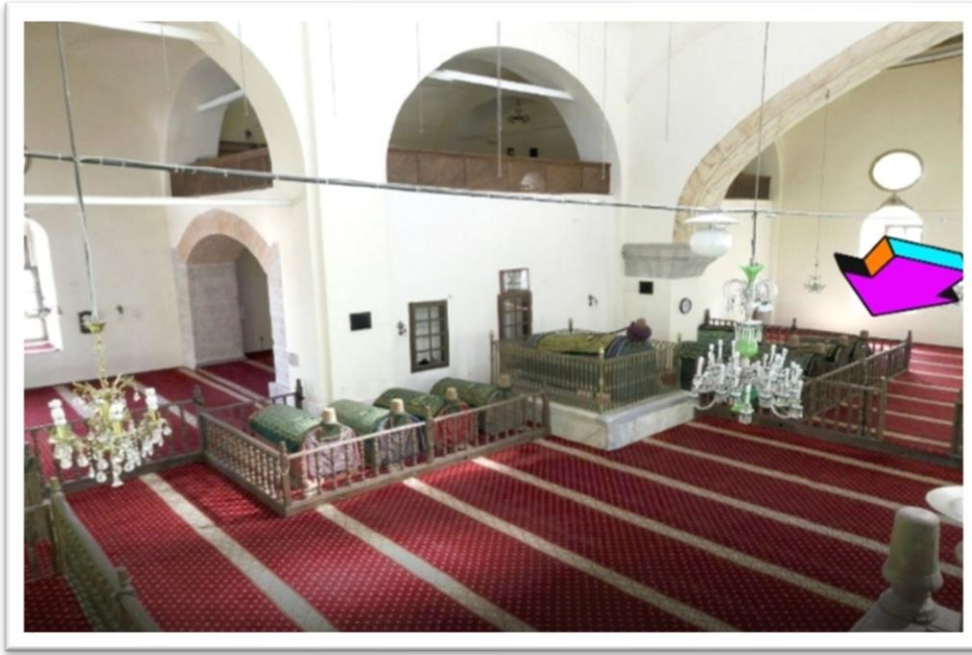
Görsel 15. *Kütahya, Çukurköy Beylikler Haritası*

Kütahya Fiziki Haritası ve Beylikler Dönemi Haritası, Harika-Kemal Söylemezoğlu Arşivi.

Görsel 16. *Kütahya Ergünye Mevlevihânesi/Dönenler Cami*

Adnan Güven Arşivi, 27.08.2024, Kütahya.

Görsel 17. *Afyonkarahisâr Mevlevihânesi Semâhânesi*

Sultan Divâne Mehmed Çelebi, yakınları ve İbrahim Şâhidî'nin kabr-i şerifleri
Zeynep Kaya Arşivi, 22.10.2021, Afyonkarahisâr.

Görsel 18. *Muğlalı İbrahim Şâhidî (ö.1550)*

Zeynep Kaya Arşivi, 22.10.2021, Afyonkarahisâr.